

UDK: 352.07:930.85(497.11)(497.2)

DOI: 10.5937/LSPUPN24159L

Pregledni naučni rad

POVEZIVANJE LOKALNIH SAMOUPRAVA KAO OSNOV ZA RAZVOJ I TRANSGRANIČNU SARADNJU KROZ KULTURNO NASLEDJE NA TERITORIJI SRBIJE I BUGARSKE

Natasa Zivaljevic Luxor¹, Dejan Stojanovic²

Apstrakt: Disperzivnost nepokretnih kulturnih dobara u Srbiji, kao svedočanstvo o dugom naseljavanju prostora na kojima se Srbija i njeni susedi nalaze, predstavlja povoljnost za razvoj područja. Ovo je značajno imajući u vidu da nepokretna kulturna dobra predstavljaju okosnicu urbanog razvoja, kao i da je njihova veličina u globalnom kontekstu sve značajnija. U radu je korišćena studija slučaja arheoloških nalazišta i drugih nepokretnih kulturnih dobara duž Koridora 10 od Niša do granice sa Bugarskom i državnom granicom podeljenog područja koje naseljavaju Torlaci.

Ključne reči: urbani razvoj, nepokretna kulturna dobra, transgranična saradnja, Torlak, koridor 10

CONNECTING LOCAL GOVERNMENTS AS A BASIS FOR DEVELOPMENT AND CROSS-BORDER COOPERATION THROUGH CULTURAL HERITAGE ON THE TERRITORY OF SERBIA AND BULGARIA

Abstract: The dispersiveness of immovable cultural assets in Serbia, as a testimony of the long settlement of the areas where Serbia and its neighbors are located, represents an advantage for development. This is significant considering that immovable cultural assets represent the backbone of urban area development and that their size in the global context is increasingly important. The paper uses a case study of archaeological sites and other immovable cultural assets along Corridor X and the area divided by the state border inhabited by the Torlacians.

Key words: urban development, immovable cultural assets, cross-border cooperation, Torlacians, Corridor 10

UVOD

Jedan od prihvaćenih modela koji se koristi za objašnjenje rasta naselja, posebno tradicionalnih naselja, po kome kulturnog nasleđa predstavlja jezgro oko koga se nagomilavanje urbane funkcija i komunikacije prikazno je na sl. 1. Ono što u sadašnjost

¹ JP Zavod za urbanizam Niš, 7. Juli br. 6, 18000 Niš, natasa.zivaljevic@zurbnis.rs, ORCID: 0000-0002-6008-3712

² JP Zavod za urbanizam Niš, 7. Juli br. 6, 18000 Niš, dejan.stojanovic@zurbnis.rs, ORCID: 0009-0002-0388-8319

Povezivanje lokalnih samouprava kao osnov za razvoj i transgraničnu saradnju kroz kulturno nasleđe na teritoriji Srbije i Bugarske

ima status nepokretnog kulturnog dobra, u prošlosti je bila samo nepokretnost sa velikim značajem za zajednicu – njen identitet, ekonomiju i društveni razvoj. Ovakav tok razvoja je u prošlosti bio uobičajen na području Srbije, kao i u drugim sredinama. Takvi nukleusi po pravilu zadržavaju značaj za razvoj nekog područja, a posebno za uravnotežen, ravnomerni razvoj. Dobro je poznato da državne i administrativne granice predstavljaju prepreku takvom razvoju, zbog čega su potrebni dodatni napor i kako bi se pogranična područja razvijala na željeni način.

U ovom radu analiziran je potencijal nepokretnog kulturnog nasleđa da posluži kao nosilac razvoja u pograničnom području Srbije i Bugarske. Kulturno nasleđe koje je tipično dobro prihvaćeno kao nukleus urbanog razvoja pograničnog područja je takvo nasleđe koje je nesporno, može se opisati kao „zajedničko“, i kao takvo je široko prihvaćeno sa obe strane granice. U konkretnom slučaju, odgovarajući kapacitet ima rimsko nasleđe uključujući i Vizantijsku fazu, kao i kulturno nasleđe Torlaka, etničke grupe koji tradicionalno naseljavaju zapadnu Staru planinu i njeno okruženje, a koja je presečena sadašnjom srpsko-bugarskom granicom.

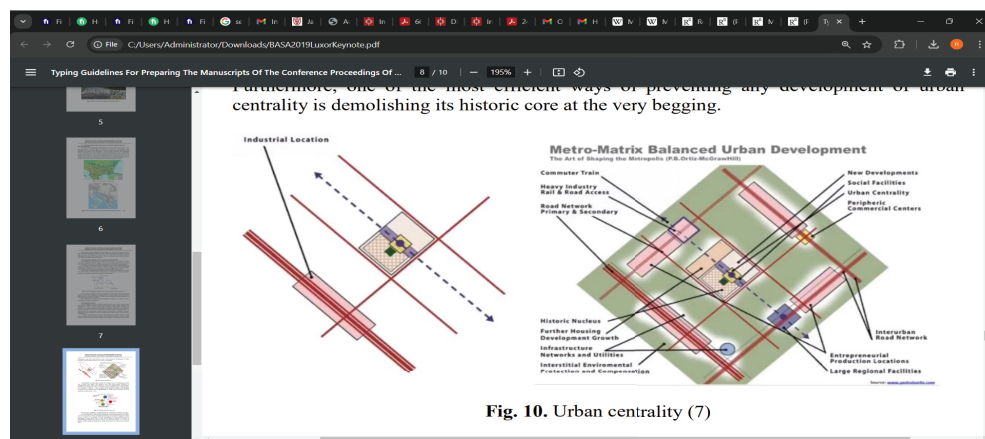
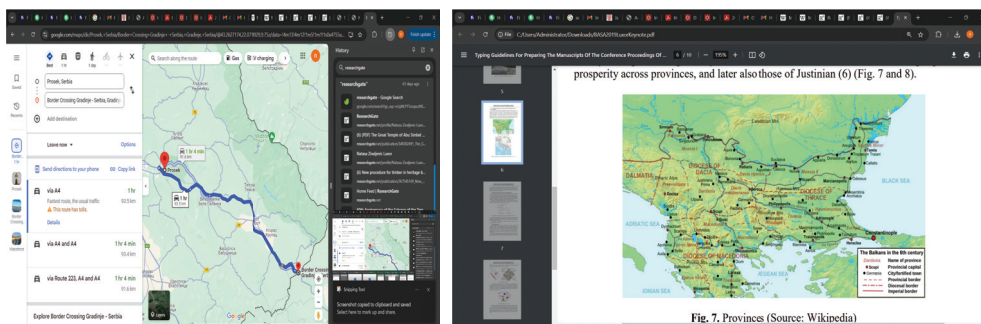


Fig. 10. Urban centrality (7)

Slika 1. Formiranje urbanog središta[1]

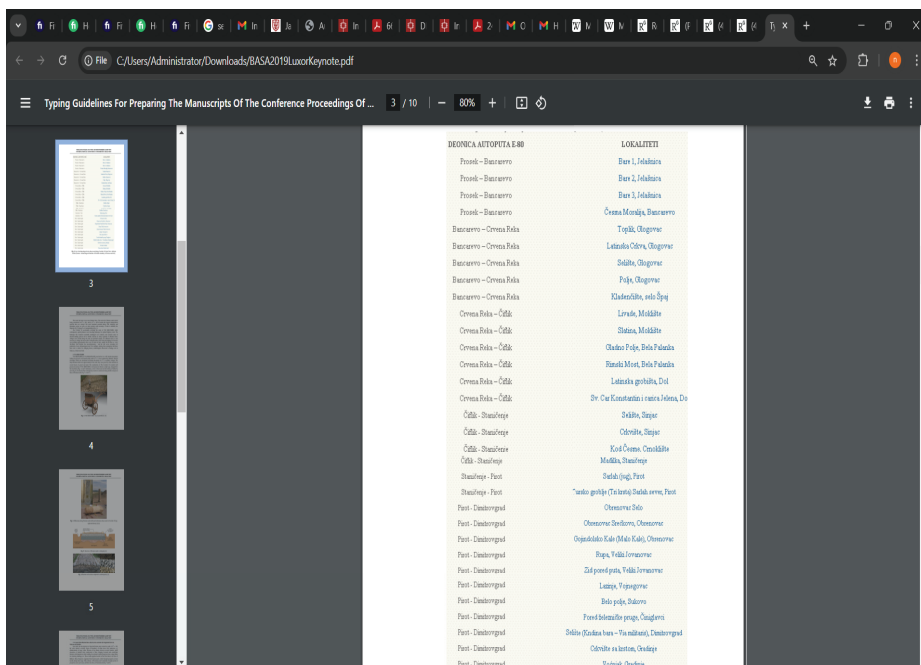
KRATAK ISTORIJAT PROBLEMA I METODE

Prilikom izgradnje koridora 10 od Niša do granice sa Bugarskom otkriven je veliki broj arheoloških nalaza[2]. Deo nalaza pripada praistorijskom periodu, a deo rimskom nasleđu. Na ovom potesu otkriveno je više nekropola i ostataka naselja sa javnim objektima. Značajan deo nasleđa pripada urbanom nasleđu, formiranom duž VIA MILITARIS, (ili VIA DIAGONALIS) koji se na više mesta poklopio sa trasom novog auto-puta. Ovaj problem je nastao upravo zato što su pogodnosti lokacije „čitane“ na isti način u prošlosti kao i u savremeno doba. Ovaj fenomen je dobro poznat u zaštiti nepokretnih kulturnih dobara i razmatran je opsežno još u vreme rekonstrukcije Rima, početkom 20.-og veka [3] [4]. Jedini način da se ovaj problem izbegne je da se u područjima bogatim neistraženim arheološkim nalazištima primeni inverzna logika. Brojnost ovih nalaza je izuzetno velika, a prosečna učestalost nalazišta je jedno nalazište na oko 1.5km [2]. Strategija koja je tom prilikom prihvaćena, bila je da se prezentacija nalazišta in-situ prepusti budućim generacijama, pa je samim tim isključena mogućnost da to kulturno nasleđe posluži u svrhu ravnomernog prostornog razvoja u zatečenom stanju[5] [6].



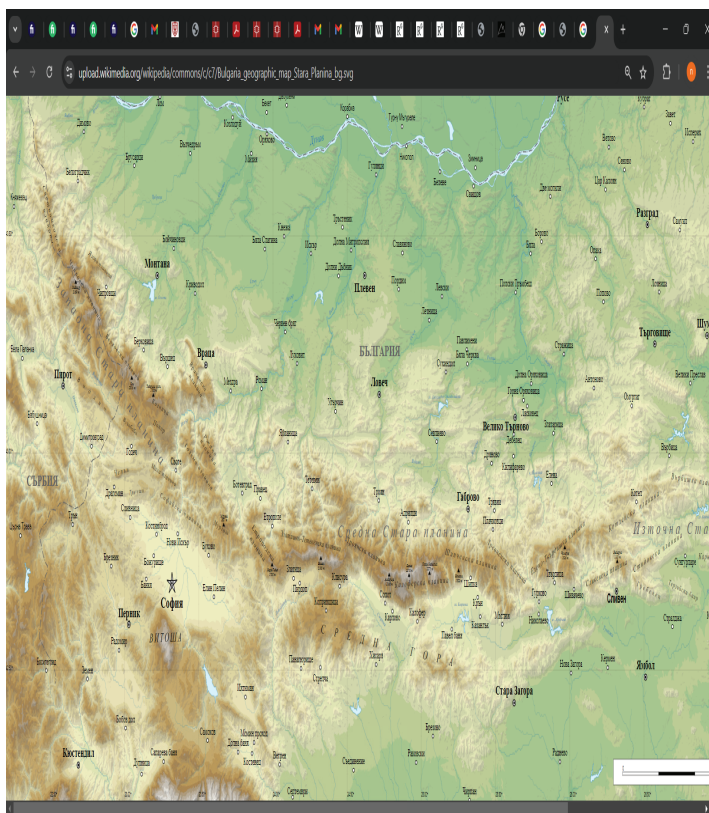
Slika 2 Dispozicija arheoloških istraživanja duž Koridora 10 i mesto VIA MILITARIS u mreži rimskih saobraćajnica[7] [8]

Kulturno nasleđe Torlaka je teritorijalno povezano sa Starom planinom, i u vezi je sa prirodnim i nematerijalnim nasleđem. Ono se ne nalazi duž glavnih puteva, za razliku od prethodnog slučaja. U naseljima Torlaka postoje obročni krstovi do kojih se može stići postojećim seoskim putevima, ali je pristup relativno težak za kolski sobračaj. Asfaltiranje svih tih puteva i nepotrebna urbanizacija Stare planine bi dramatično promenilo ambijent i udaljili posetioce od stvarnog razumevanja lokalne kulture Torlaka koja je u harmoniji sa prirodnim okruženjem. O ovakvim slučajevima se u međunarodnoj doktrini zaštite takođe opsežno raspravljalo u prošlosti, pa je ovo školski primer da modernizacija može biti sporna u kontekstu očuvanja autentičnosti kulture. Sela sa obročnim krstovima se nalaze duž planinarskih ruta koje su pogodne i kao biciklističke staze.

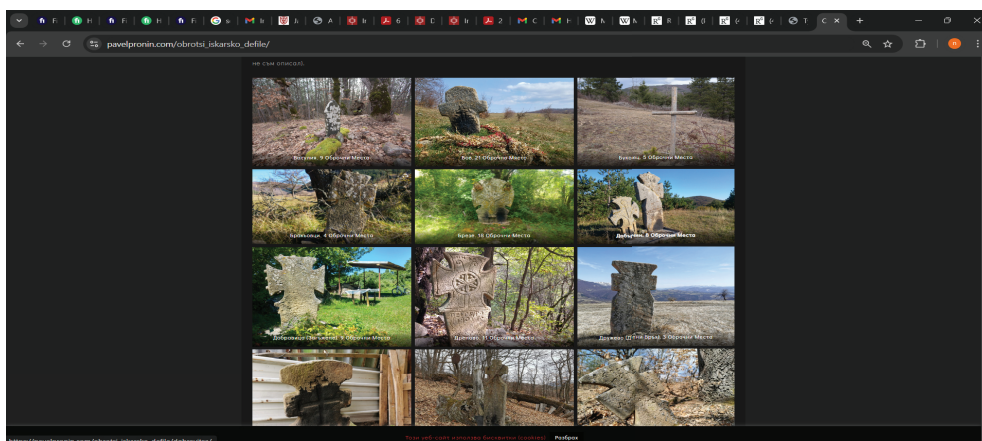


Slika 3 Spisak istraživanih lokaliteta duž Koridora 10 od Niša do Bugarske granice [2]

Povezivanje lokalnih samouprava kao osnov za razvoj i transgraničnu saradnju kroz kulturno nasledje na teritoriji Srbije i Bugarske



Slika 4 Primarni obuhvat nasleđa Torlaka se vezuje za zapadnu Staru planinu[9]



Slika 5 Ilustracija nasleđa Torlaka – obročni krstovi predstavljaju materijalni trag mesta okupljanja, zajedničkog obedovanja, a sve to radi boljeg međusobnog povezivanja, jačanja duha zajednice i života u harmoniji sa prirodom[10]

POVEZIVANJE LOKALNIH SAMOUPRAVA RADI TRANSGRANIČNE SARADNJE

Povezivanje lokalih samouprava zasnovanom na nasleđu Torlaka utemeljeno je na terenskom istraživanju koju je sačinio Zavod za zaštitu spomenika kulture Niš, i istraživanjima koje je sprovodila nadležna institucija zaštite sa sedištem u Sofiji. Predlog projekta sastavljen je u saradnji JP Zavoda za urbanizam u Nišu, Zavoda za zaštitu spomenika Niš, nevladinog sektora i bugarskih partnera iz javnog i nevladinog sektora. Realizacija se tiče najviše opština Knjaževac, Grada Zaječara, i Pirota u Srbiji, opština Belogradčik, Čuprene i Čiprovci u Bugarskoj.

DISKUSIJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U kontekstu stavljanja kulturnog nasleđa u funkciju prostornog razvoja, očigledno da postoje više mogućnosti od nabrojane dve koje mogu poslužiti za ekonomski razvoj – na primer one za razvoj turizma (vinski, banjski, verski, planinski, etno, sportski turizam predstavljaju svemu realne opcije). Međutim, najbolji rezultati, moglo bi se reći i jedini trajni rezultati, u društveno-ekonomskom razvoju se postižu ukoliko strategija razvoja ne negira postojeće kulturne vrednosti i tradiciju već je prihvata i neguje.

Prihvatanje i prezentacija in situ rimskog nasleđa duž Koridora 10 u pograničnim oblastima između Srbije i Bugarske je investiciono i na svaki drugi način zahtevan projekat ali ne i nemoguć. Postoje tehnička rešenja za iskopavanje ispod autoputa uz nesmetno korišćenja samog auto-puta, tako da je objektivno realizacija moguća. Na ovaj način bi se približio javnosti značaj VIA MILITARIS, koji je od 2 veka n.e. najvažniji put u Starom svetu i deo najvažnije trgovačkog puta Evrope sa istokom do danas.

Bitno drugačiji za realizaciju je projekat promovisanja kulture nasleđa Torlaka, koji zahteva kao prerogativ minimum intervencija radi očuvanja ambijenta. Ovakav tip projekta je u svemu u skladu sa trenutno opšte prihvaćenim ekološkim vrednostima i standardima, i podstiče zdrave životne navike. Međutim, za razliku od rimskog nasleđa koje je rezilentno, nasleđe Torlaka je veoma krhko i zahteva vrhunski profesionalizam i veštinu u prezentaciji i interpretaciji kulturnog nasleđa. S druge strane, eventualni uspeh takvog projekta bi ispravio, sad već viševjekovnu, nepravdu prema Torlcima zbog zanemarivanja njihove kulture, što je izvesno jedan od razloga za porast broja napuštenih sela na Staroj Planini sa obe strane državne granice. Ovaj projekat se može realizovati uz punu saradnju bugarske i srpske strane. O postojanju dobre volje za takvu saradnju svedoče posebno bilateralni sporazumi između Srbije i Bugarske, kao i podrška EU za unapređenje pograničnih područja.

LITERATURA

Ortiz Pedro B. Metropolitan Discipline. –2017. "PORCreO."2017.https://www.sp.unipi.it/wp-content/uploads/2018/03/LOCANDINA_HERIBITS.pdf (accessed 2019). (4) (PDF) *Forever frenemies: built heritage, megacities and new technologies. Planning for culture.* Available from: https://www.researchgate.net/publication/335910580_Forever_frenemies_built_heritage_megacities_and_new_technologies_Planning_for_culture [accessed Aug 26 2024].

Izveštaj Arheološkog instituta SANU

Girard (ed) Citta sostenibile i svilluppo umano, 2000, Franco Angeli, Milano

Spalling H. et al. , Cultural Sustainable Development, PSCF, n.d.

<https://jugmedia.rs/nislije-brane-baziliku-kod-crvene-reke/> 09.07.2015.

Bazilika između građevinaca i arheologa, izvor: agencije, 13.11.2014. https://stranac.net/html/bazilika_između_građevinaca_i_.html

Povezivanje lokalnih samouprava kao osnov za razvoj i transgraničnu saradnju kroz kulturno nasledje na teritoriji Srbije i Bugarske

https://www.google.com/maps/dir/Prosek,+Serbia/Border+Crossing+Gradinje+-+Serbia,+Gradinje,+Serbia/@43.2627174,22.0714929,9z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x4755ae5526465043:0x24bb8529eb2f172f!2m2!1d22.0514693!2d43.3128048!1m5!1m1!1s0x4755351f022a4d71:0x9b733482cad423b3!2m2!1d22.831302!2d42.9985872?entry=tту&g_ep=EgoyMDI0MDgyMy4wIKXMDSoASAFQAw%3D%3D

Zivaljevic-Luxor N., Kurtovic-Folic N: Lessons From History About Metropolitan Genome - From Naissus To Serdica And From Sofia To Niš, International Scientific Conference Basa'2019

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bulgaria_geographic_map_Stara_Planina_bg.svg

https://pavelpronin.com/obrotsi_iskarsko_defile/